

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНОГО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ У СУЧАСНОМУ МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Важна К.А.

Київський національний університет культури і мистецтв

У статті розкриваються проблеми щодо прийняття визначення поняття агресії у чинному міжнародному праві. Розкривається сутність міжнародного злочину агресії відповідно до норм чинного міжнародного права та міжнародно-правової практики. Аналізуються наявні у міжнародному праві норми, спрямовані на боротьбу з агресією. Аналізуються роль і значення наявних визначень агресії у протидії даному міжнародному злочину. Автор дійшла висновків, що на сьогодні існує актуальна проблема щодо прийняття на універсальному конвенційному рівні визначення поняття міжнародного злочину агресії. Прийняття такого визначення сприятиме попередженню міжнародного злочину агресії та підвищенню ефективності міжнародного права у боротьбі з ним.

Ключові слова: агресія, міжнародний злочин, міжнародне право, визначення агресії, акт агресії, ефективність боротьби з агресією.

Постановка проблеми. Агресія є одним з найтяжчих міжнародних злочинів і становить серйозну загрозу міжнародному миру та безпеці. Заборона агресії встановлена у міжнародному праві, проте, конкретно які дії можна кваліфікувати як акт агресії – це вже інше питання, відповідь на яке необхідно дати у міжнародному праві, щоб можна було реалізувати на практиці протидію агресії і відповідальність за її вчинення. Для цього необхідно дослідити як визначається сутність міжнародного злочину агресії у міжнародному праві.

Стан дослідження даної проблематики. Проблематика визначення та сутності міжнародного злочину агресії досліджувались такі зарубіжні вчені як (в алфавітному порядку) Р. Аго, М.Ш. Бассіоні, І.П. Бліщенко, Дж. Гінзбургс, Г. Доннедье де Вабр, А.Г. Кібальник, Ф. Малежан, В. Пелла, Ю.А. Решетов, І.В. Фісенко та багато інших фахівців. У вітчизняній доктрині вказану проблематику досліджували (в алфавітному порядку) В.Ф. Антипенко, В.А. Василенко, Н.А. Зелінська, І.І. Лукашук, Ю.В. Манійчук та ін. Проте, дане питання, з огляду на його актуальність, потребує більш глибокого дослідження. Зокрема, важливим є розкриття сутності міжнародного злочину агресії відповідно до норм чинного міжнародного права; також аналізу потребує юридичний зміст і обов'язковість наявного у міжнародному праві визначення агресії.

Завдання дослідження. Завданням даної наукової статті є з'ясування і розкриття сутності міжнародного злочину агресії відповідно до норм чинного міжнародного права та міжнародно-правової практики; аналіз юридичного змісту і обов'язковості наявного у міжнародному праві визначення агресії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агресія становить найбільшу загрозу для міжнародного миру й безпеки і визнана найтяжчим правопорушенням або найбільш серйозним міжнародним злочиним [8, с. 79; 3, с. 285]. Сам термін «міжнародний злочин» виник спочатку щоб характеризувати агресивну війну. Норми, які забороняють агресію, належать до імперативних норм сучасного загального міжнародного права, відхилення від яких неприпустиме [8, с. 79].

У XIX і на початку XX століття, війна вважалася законним інструментом політики і здійснен-

ня зовнішніх відносин. Але поступово ситуація почала змінюватися, міжнародне співтовариство усвідомило необхідність заборони агресії, в т.ч у міжнародному праві.

Першим правовим актом, який повністю заборонив війну як знаряддя національної політики, став Паризький пакт (Пакт Бріана-Келлога) 1928 року [3, с. 286]. Це був перший багатосторонній договір про відмову від агресивної війни, учасниками якого стала переважна більшість держав [6, с. 336]. Згідно статті 1 Пакту, Договірні сторони «засуджують звернення до війни для врегулювання міжнародних суперечок і відмовляються від такої в ролі знаряддя національної політики у своїх взаємних відносинах» [8, с. 81]. До 1939 року, 63 з 67 держав світу ратифікували Пакт Бріана-Келлога, надаючи йому майже універсальний характер.

Після Другої світової війни заборона агресії була значно розширена у Статуті ООН [5, с. 92-93, 97]. У статті 2 (4), Статут забороняє «погрозу силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним з цілями Об'єднаних Націй». Є два винятки із вказаної заборони: право на самооборону від збройного нападу, що регулюється статтею 51 Статуту ООН, та військові заходи за санкцією Ради Безпеки на підставі глави VII Статуту ООН у випадку загрози миру, порушення миру або акту агресії (ст. 39) [1, с. 122-123].

Заборона погрози силою та її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним з цілями Об'єднаних Націй перетворилася на імперативну норму і один з основних принципів міжнародного права. Окрім Статуту ООН даний основний принцип закріплений у Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 року, а також у Заключеному акті Наради з безпеки й співробітництва у Європі 1975 року.

Прецедентами покарання за акти агресії у міжнародних відносинах стали військові трибунали у Нюрнберзі і Токіо після Другої світо-

вої війни. Стаття 6 (а) Статуту Нюрнберзького трибуналу оголошує злочином проти миру «планування, підготовку, розв'язання або ведення агресивної війни або війни з порушенням міжнародних договорів, угод або запевнень, або участь у загальному плані чи змові для здійснення будь-якого з вищенаведених діянь» [1, с. 123].

Генеральна Асамблея у 1967 році заснувала Спеціальний комітет з питання визначення агресії у складі тридцяти п'яти держав-учасниць, якому доручалося «розглянути всі аспекти цього питання, для того, щоб можна було розробити точне визначення агресії». 14 грудня 1974 року Асамблея затвердила консенсусом Визначення агресії, рекомендоване Спеціальним комітетом. Асамблея також звернула увагу Ради Безпеки на Визначення і рекомендувала, щоб Рада Безпеки належним чином враховувала це визначення в якості керівництва при встановленні у відповідності до Статуту наявності акту агресії [1, с. 124; 7, с. 111].

Згідно Визначення агресії, викладеного в Резолюції ГА ООН № 3314 1974 року, агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним із Статутом Організації Об'єднаних Націй (стаття 1). Застосування збройної сили державою першою в порушення Статуту є *prima facie* свідченням акту агресії (стаття 2). Стаття 3 Визначення агресії містить перелік діянь, які повинні кваліфікуватися як акт агресії. Проте, цей перелік не є вичерпним (стаття 4) [1, с. 124].

У Проекті статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), прийнятому Комісією в 1994 році, злочин агресії був включений до переліку злочинів, які входять до юрисдикції суду [7, с. 137]. 17 липня 1998 року Римський статут Міжнародного кримінального суду був прийнятий ста двадцятьма державами і вступив у силу 1 липня 2002 року, будучи ратифікованим шістьдесятьма державами [10, с. 137]. У пункті 1 (d) статті 5 Римського статуту передбачалося, що Суд володіє юрисдикцією у відношенні злочину агресії, проте, у пункті 2 цієї ж статті на той час зазначалося, що Суд може здійснювати юрисдикцію щодо цього злочину лише після того, як визначення поняття агресії буде прийняте і внесенне до Статуту МКС [1, с. 125].

Римська конференція, яка прийняла Статут, також прийняла Резолюцію про заснування Підготовчої комісії для Міжнародного кримінального суду. Вказана Резолюція наводилася у Додатку до Заключного акту Конференції. На Підготовчу комісію було покладено завдання підготувати пропозиції щодо положень про агресію, включаючи визначення та елементи злочину агресії, а також умови, за яких Міжнародний кримінальний суд міг би здійснити свою юрисдикцію стосовно вказаного злочину [7, с. 137-139].

11 липня 2010 року у Кампалі (Уганда) на 13-му пленарному засіданні Комісією з огляду консенсусом була прийнята Резолюція RC/Res.6 [2, с. 184-185]. Вказаною Резолюцією шляхом внесення поправок до Статуту Міжнародного кримінального суду було прийняте визначення поняття злочину агресії. Згідно Додатку I до

вказаної Резолюції постановлялося виключити пункт 2 статті 5 із Статуту та включити до нього статтю 8 bis під назвою «Злочин агресії», яка, відповідно, містить визначення цього злочину.

Так, пункт 1 статті 8 bis Римського статуту встановлює, що «злочин агресії» для цілей Статуту означає «планування, підготовку, ініціювання або здійснення особою, яка в змозі фактично здійснювати керівництво або контроль за політичними або військовими діями держави, акта агресії, який у силу свого характеру, серйозності і масштабів є грубим порушенням Статуту ООН».

У пункті 2 статті 8 bis висвітлено зміст поняття «акту агресії» та наведено перелік діянь, які кваліфікуються як акт агресії. Потрібно зазначити, що визначення «акту агресії» у пункті 2 статті 8 bis є аналогічним (практично дослівним) визначенню «агресії», прийнятому Резолюцією ГА ООН № 3314 від 14 грудня 1974 року. Перелік діянь, що кваліфікуються як акти агресії згідно пункту 2 статті 8 bis Статуту МКС, також є аналогічним переліку актів агресії, який міститься у Визначенні агресії (стаття 3), прийнятому Резолюцією № 3314 [1, с. 125-126].

Так, відповідно до Статуту МКС «акт агресії» означає «застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним із Статутом Організації Об'єднаних Націй». Далі у пункті 2 статті 8 bis Статуту наведений перелік діянь, які «незалежно від оголошення війни будуть кваліфікуватися ... в якості акту агресії». До таких діянь належать: а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, який би тимчасовий характер вона не носила, яка є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-яка анексія території іншої держави або її частини із застосуванням сили; б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави; в) блокада портів або берегів держави збройними силами іншої держави; г) напад збройними силами держави на сухопутні, морські чи повітряні сили, або морські і повітряні флоти іншої держави; е) застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави за згодою з приймаючою державою, в порушення умов, передбачених в угоді, або будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення дії угоди; ф) дія держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для здійснення акту агресії проти третьої держави; г) засилання державою або від імені держави збройних банд, груп, іррегулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, які носять настільки серйозний характер, що це рівнозначно переліченим вище актам, або її значну участь у них.

Згідно Додатку I до Резолюції RC/Res.6 від 11 липня 2010 року до Статуту МКС у вигляді поправок також були прийняті статті 15 bis та 15 ter, які регулюють здійснення Судом юрисдикції щодо злочину агресії [1, с. 126-127].

Прийняття визначення агресії до Статуту МКС поза сумнівами є величезним кроком вперед на шляху до змирення міжнародного миру та безпеки. Проте, слід зазначити деякі негативні фактори та слабкі сторони даної ситуації. За вчинення агресії (як і інших міжнародних злочинів) Міжнародний кримінальний суд може виносити рішення лише у відношенні фізичних осіб, і не може приймати санкції щодо злочинної держави-агресора в цілому¹.

Іншим негативним фактором є те, що у відношенні держав, які не є учасницями Римського статуту, Суд не може здійснювати свою юрисдикцію за злочин агресії, що здійснений громадянами держав-неучасниць Статуту або на їх території. Суд також не може здійснювати юрисдикцію щодо акту агресії, який був вчинений державою-учасницею, якщо ця держава заявила про невизнання такої юрисдикції шляхом надсилання відповідної заяви Секретарю [1, с. 127-128]. З цього правила є виняток: на основі глави VII Статуту ООН Рада Безпеки ООН може за допомогою прийняття резолюції передати Суду ситуацію, яка включає злочини, вчинені на території не держави-учасниці або не її громадянами. Рада Безпеки використовувала це повноваження коли передавала ситуацію щодо Дарфуру в МКС (як відомо, Судан не є учасником Статуту МКС) [9, с. 37-38]. Проте, вказана ситуація дещо ускладнює процедуру прийняття справи до розгляду і на сьогодні є скоріше винятком.

У Римському статуті також зазначається, що Суд може здійснювати юрисдикцію лише щодо злочинів агресії, вчинених через один рік після ратифікації або прийняття поправок щодо агресії (прийнятих Резолюцією RC/Res.6) тридцятьма державами-учасниками Статуту. Висвітлені аспекти дещо послаблюють можливості МКС і міжнародного права в цілому у боротьбі із злочином агресії.

МКС може виносити рішення лише щодо фізичних осіб і для цілей Статуту щодо злочину агресії у Статуті вказано, що порушник є фізичною особою. Проте, у Статуті також зазначається, що при здійсненні акту агресії збройні сили «застосовуються» державою (пункт 2 статті 8 bis)² [1, с. 128].

На думку Ю.А. Решетова, агресія, як міжнародний злочин особливо небезпечного характеру, що характеризується широкими масштабами і підвищеним рівнем суспільної небезпеки, передбачає винний умисел держави-агресора. Агресія – не результат ексцесів чи недогляду якихось посадових осіб, а наслідок продуманої і спланованої агресивної політики [8, с. 85-88].

Такі міжнародні злочини як агресія не могли б мати місця без участі держави або держав, без їх спланованих дій та вираженої волі й умислу на здійснення певних діянь і досягнення конкретних цілей. Для реалізації агресії необхідне залучення збройних сил як мінімум однієї держави, які

повинні знаходитись і діяти під централізованим організованим командуванням цієї держави (в обличчя відповідних органів публічної влади). Отже, вчинення агресії неможливе без залучення практично всього державного апарату, і таким чином, суспільства держави у цілому, зважаючи на сучасні механізми представництва влади. Крім того, діяння, які складають і спричиняють злочин агресії, визначаються і підтримуються державною політикою, яка відповідає стратегічним цілям зовнішньої політики та геополітики цієї держави [1, с. 129].

При прийнятті поправок до Римського статуту Конференцією з огляду у Додатку III до Резолюції RC/Res.6 було зазначено, що «агресія є найсерйознішою і найнебезпечнішою формою незаконного застосування сили». Конференцією також було вказано, що встановлення вчинення акту агресії вимагає розгляду всіх обставин у кожному конкретному випадку, включаючи тяжкість відповідних актів і їх наслідки, у відповідності із Статутом ООН.

У згаданому Додатку III вказується також, що для встановлення того чи є факт агресії явним порушенням Статуту ООН, трьох компонентів – характеру, тяжкості і масштабу – повинно бути достатньо для того, щоб визначити певне порушення як «явне». Жодний із компонентів сам по собі не є достатньо вагомим для того, щоб відповідати стандарту «явного» порушення.

У Додатку II до Резолюції RC/Res.6 зазначається, що потреба доведення того, що порушник провів правову оцінку несумісності застосування збройної сили із Статутом ООН, відсутня. Комісія з огляду постановила, що порушник усвідомлював фактичні обставини, які вказують на несумісність такого діяння із Статутом ООН. Акт агресії в силу свого характеру, серйозності і масштабів є грубим порушенням цього Статуту. Потреба доказування того, що порушник провів правову оцінку «грубого» характеру правопорушення, відсутня. Порушник усвідомлював фактичні обставини, які вказують на таке грубе порушення Статуту ООН [1, с. 129-130].

Відповідальність за агресію (її підготовку, розв'язання та ведення) включає далекосяжні військові та політичні обмеження, що мають характер тимчасового обмеження суверенітету, повне або часткове роззброєння, демілітаризацію, ліквідацію військового потенціалу та інші заходи, які в доктрині міжнародного права широко прийнято відносити до таких форм відповідальності держави як надзвичайна репарація та надзвичайна сатисфакція [4, с. 74, 81]. Загальновизнаним є також положення про те, що суб'єктами агресії як міжнародного злочину є як держави, так і фізичні особи [8, с. 88].

В доктрині загальновизнаним є те, що наслідком скоєння актів агресії повинен бути режим відповідальності відмінний і тяжчий, ніж за інші порушення міжнародного права. Представники різних концепцій відповідальності держави погоджуються з позицією, що скоєння такого злочину як агресія передбачає винний умисел держави-порушниці [1, с. 132-133].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Не дивлячись на те, що заборона агресії встановлена імперативними нормами міжнарод-

¹ У пункті 1 статті 8 bis Статуту вказується, що для цілей Статуту «злочин агресії» означає «планування, підготовку, ініціювання або здійснення особою, яка здатна фактично реалізувати керівництво чи контроль за політичними або воєнними діями держави, акта агресії» [2, с. 127].

² «...«act of aggression» means the use of armed force by a State against the sovereignty, territorial integrity or political independence of another State...» [2, с. 128].

ного права і визнана міжнародним співтовариством як міжнародний злочин, універсального визначення агресії до сьогодні не прийнято. Визначення та висвітлення сутності агресії, що містяться у Статуті ООН, Декларації про принципи 1970 року та Гельсінському заключному акті 1975 року потребують уточнення та розширення. Визначення, прийняте Резолюцією ГА ООН № 3314 потребує конвенційного закріплення, так як резолюції ГА ООН мають характер *soft law*. Положення Резолюції можуть перетворитись у міжнародно-правові звичаєві норми, проте, наявність факту перетворення положень даної ре-

золюції на звичаєві норми на сучасному етапі є дискусійним і потребує додаткового доведення. Визначення агресії також міститься у Статуті МКС. Проте, даний статут прийнятий порівняно невеликою кількістю держав, то ж для держав-неучасниць дані положення не є обов'язковими. До того ж Суд має юрисдикцію здійснювати правосуддя і виносити рішення лише у відношенні фізичних осіб. На сьогодні існує актуальна проблема щодо прийняття на універсальному конвенційному рівні визначення агресії, що сприятиме попередженню міжнародного злочину агресії та підвищенню ефективності боротьби з нею.

Список літератури:

1. Важна К. А. Концепція кримінальної відповідальності держави: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.11 / Важна Катерина Анатоліївна. – К., 2013. – 243 с.
2. Кибальник А. Г. Развитие определения агрессии в международном праве / А. Г. Кибальник // Библиотека криминалиста. – 2011. – № 1. – С. 181-188.
3. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть: [учебник] / Игорь Иванович Лукашук. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 544 с.
4. Манийчук Ю. В. Последствия международного правонарушения / Ю. В. Манийчук. – Киев: Вища школа, 1987. – 147 с.
5. Михеев Ю. Я. Некоторые положения Устава ООН о применении принудительных мер / Ю. Я. Михеев // Вопросы теории и практики международного права. – М.: ИМО, 1959. – Вип. II. – С. 91-105.
6. Полторак А. И. Вооруженные конфликты и международное право / Полторак А. И., Савинский Л. И. – М.: Наука, 1976. – 415 с.
7. Работа Комиссии международного права. – Нью-Йорк: ООН, 2009. – Том I. – 468 с.
8. Решетов Ю. А. Борьба с международными преступлениями против мира и безопасности / Ю. А. Решетов. – М.: Международные отношения, 1983. – 224 с.
9. Ушацка А. Очерк деятельности Международного уголовного суда / Анита Ушацка // Международный уголовный суд: проблемы, дискуссии, поиск решений. – М.: Европейская Комиссия, 2008. – С. 36-44.
10. About the Court [Electronic resource] // The official site of the International Criminal Court. – Access mode: <http://www.10a.icc-cpi.info/index.php/en/about>

Важна К.А.

Киевский национальный университет культуры и искусств

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРЕСТУПЛЕНИЯ АГРЕССИИ В СОВРЕМЕННОМ МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

Аннотация

В статье раскрываются проблемы принятия определения агрессии в действующем международном праве. Раскрывается сущность международного преступления агрессии в соответствии с нормами действующего международного права и международно-правовой практики. Анализируются принятые в международном праве нормы, направленные на борьбу с агрессией. Анализируются роль и значение принятых определений агрессии для противодействия данному международному преступлению. Автор пришла к выводу, что на сегодняшний день существует актуальная проблема принятия на универсальном конвенционном уровне определения понятия международного преступления агрессии. Принятие такого определения будет способствовать предупреждению международного преступления агрессии и повышению эффективности международного права в борьбе с ним.

Ключевые слова: агрессия, международное преступление, международное право, определение агрессии, акт агрессии, эффективность борьбы с агрессией.

Vazhna K.A.

Kyiv National University of Culture and Arts

PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL AGGRESSION CRIME DEFINITION IN MODERN INTERNATIONAL LAW

Summary

This article describes the problems of a definition of aggression in current international law, describes the essence of the international crime of aggression in accordance with applicable international law and international legal practice. Analyzed current international law provisions aimed at combating aggression. Analyzed the role and importance of current definitions of aggression in combating this international crime. The author concluded that today there is an actual problem for adoption the international crime of aggression definition on the universal conventional level. The adoption of such a definition will contribute to preventing international crime of aggression and the efficiency of international law to combat it.

Keywords: aggression, international crime, international law, the definition of aggression, act of aggression, effectiveness of aggression combating.